

Групи на българската народност отъ битово гледище

отъ

Хр. Вакарелски

Когато е речъ за българската народностъ, отразена въ битовата култура, особено въ духовно и обществено отношение, трѣбва да забележимъ, че сѣществува едно значително единство, като се започне отъ най-източнитѣ ѣ групи и се свърши съ най-западнитѣ. Това единство въ основата на нѣщата сѣществува и въ друга плоскостъ, именно и по отношение на терена, въ зависимостъ отъ това, дали той представлява равнина — низка или висока, дали той е крайморска, крайрѣчна, крайезерна или планинска мѣстностъ.

По силата на абсолютния принципъ, обаче, изразяванъ на български „Въ всѣко село и законъ, въ всѣка къща и адетъ“, трѣбва да се приеме, че споменатото единство важи само за най-сѣщественитѣ, за най-едритѣ битови форми. Иначе се налага само по себе си едно райониране, съобразяване съ помалки групи отъ народа, съ сравнително по-голѣма близостъ по отношение на обичаитѣ и вѣрванията.

Българската народностъ, взета въ диалектоложко отношение, както и по отношение на нейния битъ, а сѣщо така и териториално, се явява въ нѣколко отдѣлни групи. Така, като се започне отъ изтокъ, може да се говори за групитѣ Добруджанци, Тракийци, Рупци, Полянци, Балканци, Шопи и Македонци. То се знае, че въ кръга и на тия групи, при по-внимателно опредѣляне, могатъ да се различатъ и други по-малки, които, обаче, сѣ обединени помежду си отъ известно число общи чърти на по-голѣмитѣ. Границитѣ между по-голѣмитѣ групи въ много случаи не сѣ строго опредѣлени. Често пѣти цѣли междинни области подлежатъ на многостранно и дълбоко народопсихологическо и битово проучване, за да може да се установи сравнително категорично принадлежността на населението имъ къмъ едната или другата отъ съседстващитѣ групи. Въ сѣщностъ това е и единъ отъ важнитѣ етнографски проблеми на нашата бъдеща наука.

*

Разглеждайки бита на българитѣ въ всички покрайнини, налага се неотразимо още едно интересно явление, именно че

старитѣ битови форми отпадатъ и че този упадъкъ е най-засиленъ въ най-източнитѣ краища и, колкото се отива къмъ западъ, толкова старата народна култура въ почти всѣко отношение е все по-добре запазена. Причинитѣ на това сж отъ една страна вътрешно просвѣтнополитически, отъ друга — цивилизаторски влияния отъ съседни страни и народи.

*

1. Най-източната група българи представятъ Добруджанцитѣ. Тѣ населяватъ цѣла Добруджа, т. е. земитѣ на северъ отъ линията Тутраканъ — Варна между Дунава и Черно море. Къмъ тѣхъ ние причисляваме и българитѣ въ Бесарабия и южна Русия, тъй като тѣ въ грамадната си частъ иматъ единъ произходъ. Тѣ сж обединени и отъ еднакъвъ теренъ: както въ Добруджа, така и въ Бесарабия и Приазовието имаме почти степна покрайнина, сравнително равна, слабо хълмиста и твърде много плодородна. Главно занятие на населението е земедѣлието, при което се произвеждатъ предимно зърнени храни. Природнитѣ условия благоприятствуватъ и за лозарството и скотовѣдството. Съ тия стопански традиции българитѣ сж дошли въ тия краища отъ по-старитѣ си мѣстожителства. Земедѣлието тука, обаче, е напълно модернизирвано: фабричниятъ плугъ отдавна е изгонилъ въ забрава дървеното орало, трактори мѣкнатъ подире си както плугове, така и редосѣялки и жѣтварски машини, локомотивни вършачки сж почти изключително въ употреба тукъ. Добруджа въ миналото е била и скотовѣдски край: грамадни стада овце, коне и говеда сж оживявали широкитѣ ѝ равнини и зиме и лѣте. Всичко това е създадо единъ състоятеленъ битъ, който се е изразилъ въ скромни външно приземни жилища, но вътрешно съ забележителни за едно селско семейство уредностъ и комфортъ, въ обширни стопански постройки и дворове, просторни хамбари и овощни градини. Особена представителностъ добруджанецътъ е постигналъ въ своитѣ превозни сръдства, именно въ модната желѣзна каруца, богато изписана и съ звънтеци колела. Вътрешната сила и стойностъ на този битъ изобщо е предадена великолепно въ творчеството на голѣмия нашъ писателъ Й. Йовковъ. Въ него сж отразени прелеститѣ и на благословения земедѣлски трудъ, и на грамадитѣ стада отъ овце, и на буйнитѣ и необходими за цѣлото движение на стопанството коне. Тука сж предадени и „пѣсенята на колелетата“, и оригиналниятъ видъ на пейзажа съ многобройнитѣ вѣтърни мелници, които, обаче, въ последно време бързо изчезватъ поради конкуренцията отъ страна на моторнитѣ мелници.

По отношение на обичаитѣ си добруджанцитѣ сж напълно еднакви съ тракийцитѣ. Може да се каже, че въ известни

отношения тѣ сж по-добри консерватори, отколкото ония, които сж останали по мѣстата си. По този начинъ тѣ сж потвърдили правилото за съпротивителната сила на нѣкои битови прояви въ периферни области. Вземайки предѣ видѣ най-едритѣ обичайни прояви, може да се каже, че коледарната група се отличава преди всичко съ много добре представени и опазени обичаитѣ съ възрастни коледари при богатъ репертуаръ отъ коледарски пѣсни. Коледаритѣ, обикновено само момци, на групи — наричани „кѹди“, „чѣти“ или „кѹлове“ — отъ по 10—12 души, прѣмѣнени празнично, обхождатъ презъ нощта срещу Рождество Христово всѣка къща въ селото. Всѣка група се ръководи отъ главатаръ, наричанъ „станеникъ“ или „царъ“. При посещение на къщитѣ тѣ изпѣватъ въ хоръ толкова пѣсни, колкото души има въ семейството, като за всѣко лице пѣсенята има съдържание съответно на възрастта му, на общественото му положение и пр. Тия пѣсни сж силно величални: възпѣванитѣ лица се сравняватъ или съпоставятъ съ легендарни герои, съ свети мъже и жени, а така сжщо сж и енергично благопожелателни, било прѣко, било чрезъ изразителна символика. Въ всѣка пѣсенъ се пожелава щастие и материално благополучие. Сжществуватъ пѣсни нарочно и за цѣлия домъ. Всички коледарски пѣсни започватъ съ типичното начало „Стани, нине, господине!“ а завършватъ съ стиховетѣ „Тебе пѣемъ, старъ старио (или „мала моме“, или „добъръ юнакъ“), Тебе пѣемъ, Бога славимъ“. Въ сюжетно отношение тука сж известни надъ 80 коледарски пѣсни, които сж въ състояние да се приспособятъ къмъ всѣкакъвъ личенъ случай. У добруджанцитѣ е запазенъ обичаятъ коледаритѣ да казватъ и дълга рецитативна „молитва“ (или „благословия“), която се казва отъ водача, следъ като се получатъ дароветѣ. Тази благословия представлява една отъ най-духовититѣ словесни народни творби. На коледаритѣ се гледа като на добри благовѣстници, както се казва и въ пѣснитѣ имъ:

Стани, станинине, стани, господине!

Че ти идатъ добри гости,

Добри гости коледари:

Отъ Бога ти хаберъ носятъ...

Само този поетически изразъ — великолепна фигура на мисълта за ангелското вестителство надъ Витлеемъ — е достатъченъ, за да покаже, че коледуванията представляватъ високо религиозна, пълна съ християнска мистика мистерия съ най-ясно очертанъ смисълъ и съдържание.

Събранитѣ дарове биватъ най-често продавани въ полза на черквата или за посрѣщане на нѣкоя обществена нужда.

Къмъ цикъла на коледнитѣ обичаи спада и новогодишното сурвакане, запазено въ типичната форма съ дрѣнови пръчки и съ рецитативното пожелание:

„Сурова — сурова година,
„По живо, по-здро до година!“

Вториятъ годишенъ цикълъ отъ обичаи, свързанъ съ Сирницата и съ запостването, е твърде богатъ. И Меснитъ и Сирнитъ заговъзни се строго съблюдаютъ, като заговяването на Сирната недѣля е съпроводено съ всеобщо опрощаване на прегрѣшенията. Именно, презъ деня и презъ вечерята всички синове дъщери пристѣпватъ къмъ родителитъ си, цѣлуватъ имъ рѣка и искатъ „прошка“. Така постѣпватъ всички по-млади къмъ по-възрастнитъ. Отъ това е и названието „Проетени загувинки“. Пакъ на тия заговъзни, а понегде и презъ седмицата, у добруджанци се палятъ по кръстопжтищата голѣми огньове, които биватъ прескачани отъ децата. Тия огньове, наричани „куркълници“, „паляйи“ или „пушпайги“, не се различаватъ по нищо отъ тракийскитъ.

Видно мѣсто въ заговъзнишкитъ обичаи заематъ Кукеритъ. (Като напълно еднакви съ тракийскитъ, тѣ ще бждатъ разгледани при тракийцитъ). Но трѣба да споменемъ, че понеже днесъ въ Добруджа имаме заселници и балканци, па и старо мѣстно население, наличността на тия обичаи може да служи като показалецъ за произхода на населението отъ Тракия. Това е тѣй, защото у балканцитъ Кукеритъ сж слабо представени, а у мѣстнитъ — никакъ.

У добруджанцитъ е забележителенъ кржгътъ отъ обичаи презъ Великитъ пости, който свършва съ Великденъ. Най-видно мѣсто между тия обичаи заема „Лазарътъ“, „Лазаруването“. Този обичай е изключително момински и е яво свързанъ съ Лазаровата сжбота, но на много мѣста става и на „Сиромахъ Лазаръ“, т. е. две седмици по-рано. Въ известни селища този обичай е станалъ характеристиченъ изобщо за цѣлитъ Велики пости. Това е, защото „Лазаръ“ се играе съ особенъ танецъ. Понегде младежкитъ празнични забави презъ тия пости биватъ откривани нарочно съ „Лазаръ“. Това става, като всички девойки излизатъ на селския площадъ и се залавятъ на колело, т. е. на сключено хоро. Изпѣватъ нѣколко лазарски пѣсни и следъ туй хорото се скжсва „откжсва се Лазаръ“, най-възрастното момиче повежда правото хоро и изиграватъ пѣсеньта-забава „Кралю-порталю“. Презъ цѣлитъ пости играятъ несклученъ танецъ и то подъ звучитъ на пѣсни, а не при свирене на инструментъ. Самото Лазаруване прадставлява завършената форма и на танца и на обичая. Именно сутринята на Лазаровденъ, девойкитъ отъ 12 до 16 години се събиратъ на нѣколко групи отъ по 7—8 до 15 съ приблизителна възраст. Всички биватъ премѣнени като на Великденъ. Къмъ премѣната се вклучватъ много накити, които сж характерни за млади невѣсти. Въ премѣната се влага и

решителна естетичност. Именно всички отъ групата трѣбва да бждатъ облѣчени въ еднакви по цвѣтъ фусти или рокли и еднакви по цвѣтъ блузи и забрадки. Начело на танца оставятъ най-високата („най-бойлѣята“, а следъ нея — все по-низкитѣ и на края малко дете, наричано „опа̀шка“, „куйру̀че“, („каврѣче“). Наловени така, тѣ обхождатъ наредъ кжщитѣ и въ двороветѣ играятъ „бо̀енецъ“, „бу̀янецъ“, т. е. несклученото хоро: то се само извива въ видъ на меандри. При това най-строго се спазва да не се скача при танцуването, като всички само пристѣпятъ въ такта на пѣснитѣ. Пѣятъ се толкова пѣсни, колкото души има въ семейството, както при Коледуванията, като за всѣко лице има и съответно съдържание. Накрай домакинята ги дарува съ брашно и пари.

Както показва характерътъ на Лазаруванията по цѣло Българско, па и много други къснопролѣтни обичаи около Великденъ, Гергьовденъ и др. и добруджанскиятъ „Лазаръ“ има въ основата си символично-женитбенъ смисълъ. Това личи отъ неизмѣнната тематика на лазарскитѣ пѣсни, които се отличаватъ съ своята краткостъ и съ изключителната си любовна и женитбена символика. Тя личи сѣщо тѣй и отъ строго спазванния редъ въ хорото: начело най-възрастната или по-точно, най-изрѣстната, а следъ нея все по-низкитѣ, до най-малкото момиченце — едва 4—5 годишно. Това е символътъ на последователността до оженването. Най-сетне то личи и отъ младоженската символика въ костюмировката, която сѣществува при боенешко-лазарскитѣ обичаи, главно въ Тутраканско, Бабадашко и Тулчанско.

Като се отмине Гергьовденъ, който у добруджанскитѣ българи се празнува съ традиционнитѣ агнета-курбани, тѣкмо както и вредомъ другаде изъ Българско, не може да не се обърне внимание още на два крага обичаи. Това сѣ Еньовденскитѣ и „Пеперугата“ или „Додолата“. Ето какъ сѣ описани еньовденскитѣ обичаи въ с. Чешма Варовита, Бесарабия: Въ навечерието срещу Еньовденъ, девойкитѣ се събиратъ съ пѣсни на селския площадъ. Една отъ тѣхъ носи на рамото си 2—3 годишно момиченце, лицето на което е забулено съ червено було. Това момиче наричатъ „булка“ или „Яню“. Процесията отъ девойки приближава до кладенеца и го обикаля три пѣти съ пѣсни. Следъ това се изиграва хоро. На Еньовденъ сутринята, премѣнени празнично, девойкитѣ се събиратъ пакъ съ пѣсни на площада, носейки на рамо „Янюто“. Обикалятъ по сѣщия начинъ кладенеца, следъ което се отправятъ въ полето пакъ при единъ кладенецъ. Заедно съ девойкитѣ отиватъ и жени и ергени и тамъ се устройва голѣмо хоро. Отъ полето отиватъ на площада, обикалятъ пакъ три пѣти кладенеца, напълватъ единъ котелъ съ вода и спускатъ въ него прѣстени и китки, а „Янюто“ при гадателни пѣсни отъ момитѣ изважда единъ по

единъ пръстенитѣ отъ котела. Като се свърши изваждането и надпъването на пръстенитѣ, образуватъ общо хоро и отнасятъ „Янюто“ у дома му. Майката на „Янюто“ угощава девойкитѣ съ постни гостби.

Когато се събиратъ при кладенеца, девойкитѣ пѣятъ пѣсни съ изразително митологическо съдържание.

Също така добре сж представени и обичаитѣ за дъждъ „Пеперуда“ и „Германъ“. Първиятъ, обаче, е напълно еднакъвъ съ обичая у тракийцитѣ, а вториятъ се изпълнява повечето отъ мѣстнитѣ жители по цѣла Северна България.

* * *

2. Следъ добруджанцитѣ подобава да бжде разгледана групата на *тракийцитѣ*. Това трѣбва да стане главно, защото тракийскитѣ край е излжилъ часть отъ населението си за заселване на Добруджа, Бесарабия и Южна Русия. Съ Тракия означаваме областта на югъ отъ Стара-планина до Черноморското крайбрѣжие, до Мраморно море и Бѣло море и до горното течение на Марица, като се изключи Родопскитъ масивъ. Въ тази областъ спада Сръдна гора и Странджа. Теренътъ на този край е сравнително разнообразенъ: голѣма часть се заема отъ Маричината и Тунджанската равнини; не малка часть, обаче, е слабо хълмиста или почти планинска.

Въ този тѣй разнообразенъ теренъ имаме сравнително еднообразни по форма и устройство селища. Почти навредъ селата сж събрани (купни), съ широки дворища и градини. Формата на селищата рѣдко зависи отъ естеството на мѣстността, въ която се намиратъ. Жилищнитѣ и другитѣ стопански сгради сж типично приземни, покрити съ керемиди, или въ по-старинни случаи — съ слама. Едвамъ на западъ, въ сръдногорскитѣ покрайнини при прехода къмъ „Шоплука“ или въ нѣкои природопски краища имаме пръснати на „колиби“ или „махали“ села.

Източнитѣ краища на Тракия се характеризуватъ и съ своята сукманеста носия, по която има обилна шевична украса. Сукманитѣ на Източна и Южна Тракия, които сж безъ ржкави, се носятъ винаги съ широки цвѣтни (червени или жѣстри) пояси и винаги съ хубави, бѣли или червени, съ едри растителни мотиви, тъкани вълнени престилки. Особено характеристични сж тия престилки въ Сливенско, Ямболско и Карлобатско. Мжжката носия, съ естествено червеникави широки вълнени потури, червени широки пояси, високи кожени вълнени калпаци, е другото допълнение на битовата картина въ този край. Разликата отъ добруджанския ландшафтъ е въ обилната природна растителность по полетата и по-голѣмата жѣстрота въ облѣклата, при иначе все тѣй непредставителни

въ строежа си, но богати въ стопанско отношение дворища. Както и въ Добруджа, буйнитѣ охранени коне сж постоянни сили въ полската работа, въ харманитѣ, влачейки дикани и валяци, въ каруци за превозъ и пжтуване. Както и въ Добруджа, покрай селата лѣтно време гърмятъ локомобилни или моторни вършачки, посрѣдъ обилни купи отъ снопи. Овцевѣдството е сжщо тѣй много добре представено, особено въ Карнобатско, гдето е и най-добрата порода българска овца.

Коледната група обичаи у тракийцитѣ е напълно еднаква съ обичаитѣ на добруджанцитѣ. Това е както въ личното устройство на групитѣ, въ тѣхнитѣ названия, така и въ общия имъ видъ, въ който нѣма никаква карнавалностъ, и въ пѣсенния имъ репертуаръ. Трѣбва безъ друго да се спомене и обстоятелството, че тази пълна еднаквостъ между добруджанци и тракийци сжществува и по отношение на новогодишнитѣ обичаи. Навредъ на Нова година сжществува „сурвакането“ съ дрѣнови прѣчки.

Заговѣзнишкитѣ огньове сжщо тѣй сж напълно еднакви съ добруджанскитѣ, както и обичаитѣ при заговѣшката трапеза и обичайното взаимноопрощаване на Месни заговезни. Такова единство сжществува по отношение и на кукерскитѣ обичаи, известни подъ имената „Кукери“, „Бабугери“, „Бабушари“, „Калугери“, „Дервйши“, „Арапи“ и др. Въ с. Яна, Визенско, напр., Кукеритѣ иматъ следния съставъ: единъ „кукеръ“, облѣченъ въ кожи, нѣколко „моми“ — преоблѣчени въ женски дрехи момчета, нѣколко „сеймени“ — момчета съ широки червени пояси, единъ „дяволъ“ — съ черни дрехи, начернено лице и съ рогове. Кукерътъ е накиченъ съ звънци около пояса, а единъ отъ сейменитѣ носи синджиръ; има освенъ това и „царь“ — съ кошница на главата вмѣсто корона, и „царица“ — пакъ съ кошница на главата и съ крондиръ вино въ ржка. Ходятъ по село, гонятъ децата, момчетата и женитѣ; момчетата гледатъ да хванатъ нѣкоя отъ „момитѣ“ и да я щипятъ по срамнитѣ части, а сейменитѣ ги гонятъ и ако ги хванатъ, връзватъ ги съ синджира и искатъ откупъ. Тѣ ходятъ по улицитѣ изъ цѣло село. Като привършатъ ходенето, взематъ едно рало, запрѣгатъ се „момитѣ“ въ него и кукерътъ оре по улицата. Той начъртава нѣколко бразди, па взема шиникъ съ жито и сѣе. Следъ това захвърля шиника и благославя до година да има много плодородие. Следъ това единъ отъ маскиранитѣ пада, другитѣ го повличатъ, за да се търкаляли много снопи презъ лѣтото. Накрай царьтъ разчупва пита съ паръ и у когото се падне парата, той бива избранъ за царь на кукеритѣ презъ следната година.

Групата на Лазарскитѣ обичаи е представена напълно както у добруджанцитѣ, спрегната винаги съ боене ш-

кия танецъ. Характеристична въ този случай е началната пѣсенъ въ с. Русокастро:

Сбирайте се, собирайте,
Сички моми селянки,
Боянчови кехай,
Че Лазара оживѣ,
Та поиска цѣрове:
Що му бѣха цѣрове?
Дѣсна ржка балтия,
Я въвъ лѣва — иглъчка.

Въ по-западнитѣ краища на Тракия лазаруванията по форма сж по-добрѣ приближени до западнобългарскитѣ или пъкъ до Лазаркитѣ на Рупцитѣ. „Боенецътъ“ въ нѣкои отношения тукъ има по-засиленъ женитбено-символиченъ характеръ.

Характеристиченъ само за тракийцитѣ отъ най-източнитѣ предѣли е обичаятъ „Нестинаруване“ или „Огнеиграене“. Този обичай, известенъ до неотдавна по всички села изъ Странджа, днесъ се изпълнява само въ едно село — Българи, Малкотърновско. Въпрѣки напоследъкъ нѣкои по-чести прояви на този обичай, може да се каже, че той загива, което не показва, обаче, че силниятъ религиозенъ мистицизъмъ намалява у тия българи. Обичаятъ се състои въ издръжливото ходене и танцуване съ боси крака по силна жерава съ икона на св. Константина въ ржка. Това става на 3 юний.

Обичаятъ „Еньова буля“ или „Еня“ и пр. е еднакъвъ за източнитѣ предѣли на Тракия и за Добруджа. Вънъ отъ тия предѣли въ тази драматична форма той не се срѣща.

„Пеперугата“ или „Додолата“ — обичай за магично извикване на дъждъ, напълно еднакъвъ по всички български краища, въ тия две области не се различава дори и по-незначителни подробности. Това личи и отъ пѣсенъта, напр.:

Пеперуга оди отъ кжца на кжца,
Да се Богу моли:
Дай, Боже ле, дъждецъ,
Да се роди жито,
Жито жълтокласо
И кичесто просо,
Да ми мѣси майка
Ситенъ питенъ кравай!

(отъ с. Конгасъ, Добруджа), и

Пеперуга-руга!
Пеперуга оди
Отъ кжца на кжца,

Та се на Богъ моли:
 Лети, Боже, дъждецъ,
 Да се роди ръжъ,
 И ръжъ и пшеница,
 Да ми стори майка
 Ситенъ питенъ колакъ
 Презъ тънкото сито. . .

(отъ с. Каваклии, Лозенградско)

* * *

3. *Рупската област* представлява затворена въ себе си покрайнина, която въ миналото е била много по-недостъпна, отколкото е сега. Въ значително високитѣ и недостъпни Родопски разклонения, които представляватъ областта на Рупцитѣ, доскоро не е имало коларски пътища и доскоро за превозъ сж служили главно товарнитѣ коне и мулета, а въ източнитѣ Родопи и камилитѣ. Изключителниятъ теренъ — въ по-голѣмата си частъ обрасълъ съ буйни гори и само въ източнитѣ си краища имащи пустинни мѣста—обуславя и цѣлия стопански битъ и веществената култура на Рупцитѣ.

Селищата въ Родопско сж главно два типа: купни и твърде често голѣми села и пръснати на малки махали или отдѣлни стопанства. И въ еднитѣ и въ другитѣ имаме външно представителни двуетажни дори многоетажни къщи, долнитѣ етажи на които служатъ най-често за стопански цели или за обори. Този видъ градежи се дължи главно на значително стръмния теренъ. Поради това селищата въ Родопитѣ иматъ типиченъ амфитеатраленъ видъ. Този видъ е почти неповторимъ у насъ, като се изключатъ само нѣкои по-голѣми съ градски характеръ села въ Зап. Македония (Крушево, Галичникъ и др.). Рупскитѣ жилища се отличаватъ и съ по-голѣмата си изисканостъ въ архитектурно отношение, сравнителна сложна планираностъ, еркерностъ и вътрешна дърворѣзбана украса. По отношение на носитѣ рупцитѣ сж по-разнообразни: у тѣхъ имаме тежитѣ и дълги, богато украсени по политѣ сукмани въ собствено Рупско и Смоленско, а навредъ около тѣхъ женската саичена носия — най-разнообразно пѣстра. Едритѣ тъкани карета по престилката сж общи навредъ у Рупцитѣ. Мжжкото облѣкло въ тази група спада къмъ чернодрешната потуреста.

Земедѣлието изъ дебритѣ на Родопитѣ е сведено до несжществуване: ралото, изнасяно на гърба на коня, се прилага твърдо слабо; нѣкои ниви се обработватъ дори съ ржчни мотики. Затова пкъ Рупцитѣ могатъ да бждатъ опредѣлени като изключителни скотовѣдци. Родопското овчарство има твърде старъ битъ. Тукъ имаме едро скотовѣдство, при което

стоката прекарва половината (зимната) година далеко на бълморскитѣ краища, а лѣтната — въ горитѣ и чаловетѣ на Родопитѣ, гдето става и млѣкуването имѣ. Родопскитѣ бачии и мандри иматъ вѣншия видъ на висококарпатската култура, па и работата въ тѣхъ и обзавеждането иматъ съответнитѣ особености. Родопскитѣ овчарь прави впечатление съ още две особености: това е употребата на дългия червенъ шалъ като покривка, каквито шалове иматъ пастиритѣ изъ Апенинитѣ и Пиренеитѣ, и второ, съ своята музикалность, изразявана преди всичко въ богатия по количество и настрой подборъ отъ звънци по стоката, а следъ това и въ постоянното присѣствие у него на гайдата и кавалтъ.

Въ връзка съ пастирския битъ сж и обичаитѣ на Рупцитѣ. Така напр. у тѣхъ коледуватъ само малки момченца, носещи по една тояжка въ рѣцетѣ си. Децата ходятъ изъ кжщитѣ, тропатъ съ „коледаркитѣ“ си по подоветѣ и повтарятъ вестъта „Коледа, бабо!“ или „Богъ се роди, Коледо!“ Затова вестителство коледарчетата получаватъ нарочни кравайчета. По тази причина отъ творчеството на родопчанина отсѣствуватъ и обилнитѣ другаде баладно-величални коледарски пѣсни. Тия обичаи и тия пѣсенни мотиви могатъ да служатъ за хубавъ критерий за рупщината или нерупщината на дадено население около Родопската област. Сжщо така не е чисто запазено и новогодишното сурвакане. То представлява наистина новогодишни пожелания, при които играе роля символично оставяне въ посетената кжща рѣченъ камъкъ.

Презъ Сирната седмица у Рупцитѣ има обичаи отъ рода на Кукеритѣ, но съвсемъ съкратени. Въ този цикълъ заслужава да бждатъ споменати заговѣзникитѣ огньове, които тука иматъ и по-особенъ видъ. Именно, като чисто рупски обичай може да се приеме хвѣргането на огнени стрели, известно подъ означенията „Туйкане“, „Чилкане“, „Чавги“, „Пѣрници“, „Лугачки“ и др. Ето какъ се представя обичаятъ въ с. Еробасъ, Хасковско: още презъ лѣтото момцитѣ приготвятъ отъ черъ клонъ по нѣколко десетки стрели, които скжтватъ за догодина. Стрелитѣ сж дълги до 25 см. Къмъ предния си край стрелата има дупка, въ която се слага краятъ на прѣчка, служеща за силното захвърляне на стрелата. Предниятъ остъръ край е намазанъ съ катранъ. Вечерята на Сирни заговѣзни, следъ вечеря, момцитѣ отиватъ на височината срещу селото. Тамъ наклаждатъ голѣми огньове и, като се стъмни хубаво, всѣки изпраща запаленитѣ на върха стрели къмъ кжщата на своята любовница. Количеството на падналитѣ въ двора на девойката такива стрели служи за гордость и похвала на цѣлото ѣ семейство.

Лазарската група обичаи у рупцитѣ не е добре

представена. Изобщо, всички селски празници утѣхъ се определятъ отъ овчарството. Празникъ е, напр., посрѣщането на овчаритѣ, когато се връщатъ отъ полето, отъ Пловдивско или отъ Бѣломорието, което става нѣколко дена следъ Гергьовденъ: 2—3 часа пѣтъ отъ селото кехаята спира стадото и изпраща да съобщатъ въ селото. Домакнитѣ стѣкмяватъ празнично децата и на коне и мулета ги изпращатъ да посрещнатъ бацитѣ си, братята си и братовчедитѣ си. Тази среща бива твърде мила и трогателна; децата въ този случай получаватъ хубави армагани. На следния день овцитѣ пристигатъ въ село и у дома на кехаята става голѣмо посещение отъ страна на кмета, свещеника, учителя и чорбаджията, при което всички получаватъ подарѣци. При изкарване стоката на мандритѣ се прави селски курбанъ, който представлява едно отъ най-голѣмитѣ тържества въ село, 3—4 дена преди св. Константинъ, на оброчището. Тамъ свещеникътъ отчита обща молитва за плодородие и всѣкой получава частъ отъ курбана, остатъкътъ отъ който се отнася въ село за сиромаситѣ. Следъ курбана всички овчари и много други отъ селянитѣ отиватъ да притѣгатъ мандритѣ за презъ лѣтото.

Следъ като приготвятъ пѣкъ мандритѣ, се извършва другъ сжщо тѣй важенъ обичай, наричанъ „Предой“, при който става грижливо измѣрване на млѣчността на овцетѣ, за да се знае, кой на колко сирене ще има право. Всичко това бива съпроводено съ празнично настроение и съ празнично угощение при самитѣ мандри.

Гергьовденъ е сжщо голѣмъ овчарски празникъ, но вече въ мѣстата на зимуването. Тамъ се колятъ по нѣколко агнета за курбанъ, на който поканватъ и първенцитѣ на селото, въ което зимуватъ стадата и следъ голѣми веселби, на които не минава безъ борби („гюрѣши“), стадата трѣгватъ за своитѣ пманини („нахъ дахенъ“, както казватъ). Може би най-голѣмиятъ за родопчани празникъ е Илинденъ. Въ много села изъ Родопитѣ на този день ставатъ голѣми и шумни събори. Най-забележителния отъ които е Роженскиятъ, между Устово и Чепеларе, на бившата турско-българска граница. Между другото тия събори-панаири сж забележителни съ родопското „печеръмѣ“, т. е. печени на шишъ агнета.

* * *

4. Своя група представляватъ *полянцитѣ*, наричани още ерли и хърцои. Тѣ населяватъ равнината покрай Дунава отъ най-западнитѣ му български предѣли до предѣлитѣ на Добруджа. Цѣлата тази областъ представлява хълмиста равнина, по чиято льосова почва нивитѣ значително преобладаватъ, а горитѣ сж незначителни. Днесъ селата на Полян-

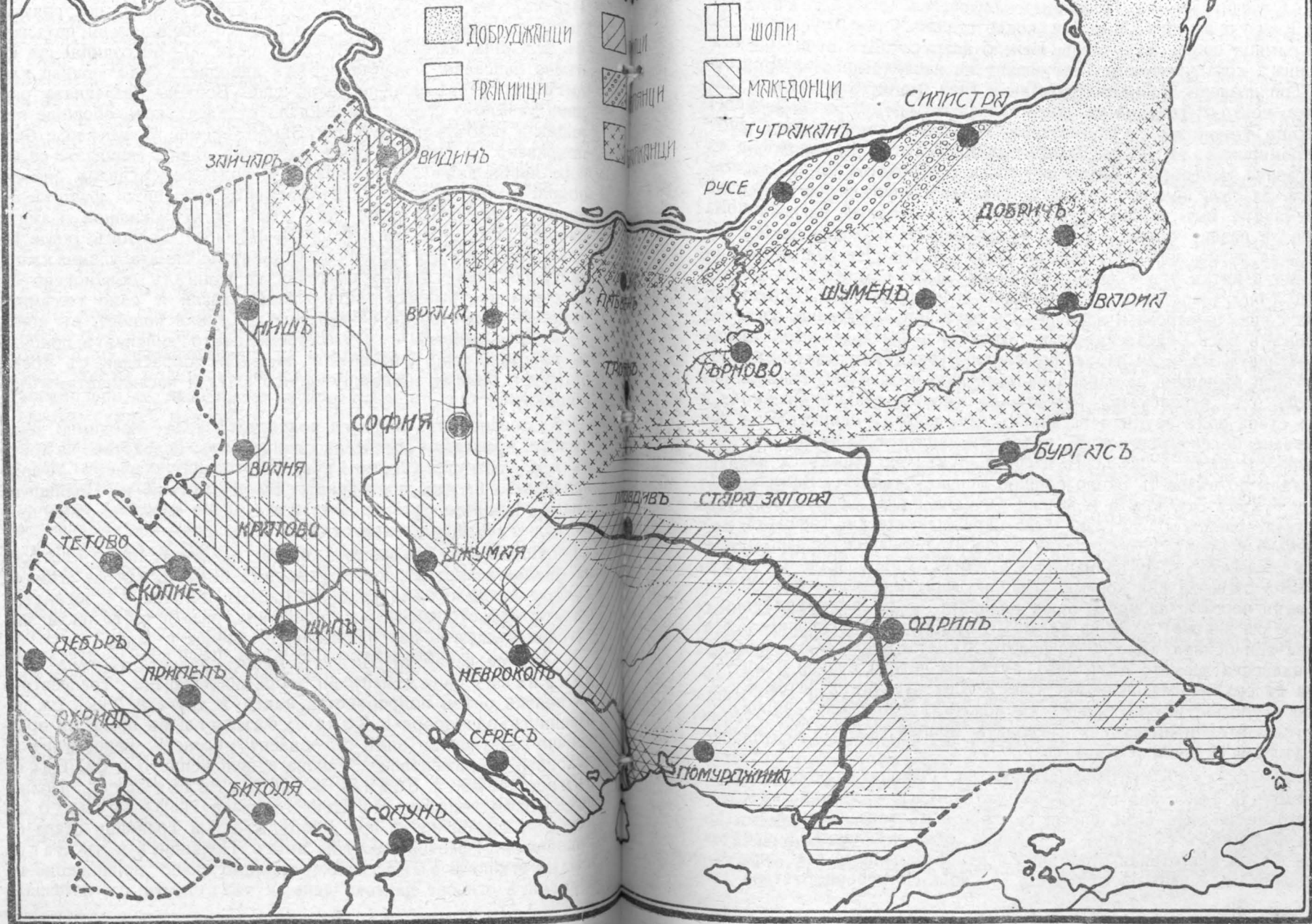
цитъ нѣматъ свой особенъ ликъ въ сравнение съ селата при другитъ съседни групи, въ миналото тѣ сж имали съвсемъ оригинално устройство и сж представлявали гледка, каквато въ никои други български краища или групи не се е намирала. Всичко това се е дължело на уземнитъ кжщи, построявани лесно въ лѣсовата почва. „Високитъ бѣлосани кжщи потънали въ зеленина, на сегашнитъ села (преди 50—60 години) сж напълно липсвали. Дървета всрѣдъ двороветъ или покрай улицитъ сж се срѣщали по изключение. Вsrѣдъ безлесната равнина уземното село е изглеждало отдалечъ като сборище отъ ниски и разбъркани купчини. Зимно време то изцѣло е било покривано съ снѣгъ и само тукъ-тамъ тънки, извиващи се нагоре ивици димъ сж показвали, че подъ разкжсаната снѣжна покривка има животь. . . Въ уземното село нито улицитъ сж били въ известенъ редъ, нито пъкъ самитъ жилища. Самитъ дворове сж били заградени съ не много дълбокъ ровъ. На срѣдоточно мѣсто въ двора се намирала самата уземна кжща, чийто покривъ, гледанъ отъ страни, се издигалъ обикновено на височина до човѣшки ръстъ. Надвишавали я само голѣмитъ измазани и поставени на каменни подложки кошове, въ които се пазѣли хранитѣ. . . Лѣтно време, както глинениятъ покривъ на кжщитъ, така и насипътъ на окопа обрасвали съ трева, бурени и бодили, помежду които шетали насамъ-натамъ кокошкитъ“ . . .

Стопанскиятъ видъ на полянскитъ села е предимно земеѣлски, при това—значително напредналъ, вследствие на които въ последно време имаме културно битовъ изгледъ твърде приличенъ на добруджанския. Въ областта на Полянцитъ имаме предимно голѣми села; може да се каже, че тѣмъ принадлежатъ най-голѣмитъ села въ България.

Носията на Полянцитъ внася всичката онази пѣстрога на битовата картина, която селищата нѣматъ, или сж нѣмали. Тукъ е владѣло бѣлодрецното мжжко облѣкло, а у женитъ—плата, изпѣстрена съ богати шевици, риза и често пжти значително пѣстритъ две престилки — предна и задна.

Що се касае до обичаитъ, имаме следната картина: Коледуванията сж напълно добре представени. Трапезата е съ всички онѣзи подробности, както и другаде. Тукъ сж запазени твърде добре и Коледуванията, въ познатия празнично-християнски видъ съ обиленъ пѣсененъ репертуаръ и духовити „благословии“. Такова е положението и съ Васильовденскитъ обичаи и съ „Сурвакането“. Полянцитъ обаче свързватъ съ Нова година и Надпѣването на стѣнитъ, което при Добруджанци и Тракийци става на Васильовденъ. Известни различия иматъ Полянцитъ и въ Заговѣзничскитъ обичаи, напр. видимо слабо приложение на преднитъ огньове на този день. У тѣхъ почти сж изчезнали

БЪЛГАРСКИ ЕТНИЧНИ ГРУПИ

и Кукеритѣ. Тѣзи последнитѣ, обаче, сж съществували въ твърде развита драматична форма, споредъ данни отъ тѣкмо най-типичнитѣ хърцойски села въ Силистренско, Тутраканско и Русенско.

Отличителни за Полянцитѣ обичаи сж Русалскитѣ или Калущарскитѣ игри, които ставатъ презъ Русалската седмица преди Духовдень. Начело на русалцитѣ стои „ватафинъ“, който получава това звание по наследство отъ баща си. Той познава лѣковититѣ билки и знае магитѣ и заклинанията, които трѣбва да се правятъ презъ време на игритѣ. Изобщо русалцитѣ сж обикновени хора, безъ маскировка и костюмировка; тѣ, обаче, биватъ избирани отъ ватафина по пѣргавина, честность, издържливость и способность да пазятъ тайна. За тази цель тѣ държатъ продължителенъ изпитъ. При приемането имъ всѣки поотдѣлно полага и клетва за послушение и пазене тайна. Числото на русалцитѣ не бива никога да бжде четно, а най-обикновено бива 7 души. На калпацитѣ си иматъ китки отъ лѣковититѣ билки, а въ ржцетѣ си носятъ тояга, заострена и подкована на долния край. Тоягата бива сжщо нашарена и накичена съ различни дрънкалки, а ватафинътъ носи „русалско знаме“ отъ бѣлъ платъ съ зашити на четиритѣ му жгли чародейни билки. Русалцитѣ играятъ разни бързи ржченици за забава на зрителитѣ, а при лѣкуване на боленъ отъ „русалската“ болестъ — особенъ танецъ. Всичко това става подъ звуцитѣ на каваль отъ избранъ свирачъ. При лѣкуване боленъ приготвятъ гърне съ неначета вода и нова паница съ оцетъ и скѣлцанъ чесновъ лукъ; русалцитѣ се нареждатъ по възраст около болния. Всички мълчатъ. Ватафинътъ е вѣнъ отъ кржга и държи въ една ржка знамето, а въ другата — паницата; съ глава дава нарежданията си. Танецътъ отначало е кроткъ, постепенно се засилва и най-сетне заиграватъ „намѣсто“, т. е. подпиратъ съ тоягитѣ гърбоветѣ си и играятъ съ изпжчени кореми. Нѣколко минути следъ това тѣ взематъ чергата, на която лежи болниятъ и го подхвърлятъ нагоре съ викове: „Хай на калушъ!“ Следъ това ватафинътъ отива при болния, трие го по челото, ржцетѣ и нозетѣ съ оцета, надвесва знамето надъ него, духва на четири страни и му дава да сръбне отъ паницата. Следъ това русалцитѣ играятъ лудо и унесено около гърнето съ водата, което единъ счупва съ тоягата си и попрѣсква съ водата болния; смѣта се, че следъ това болниятъ оздравѣва.

Другъ, сжщо тѣй отличителенъ за Полянцитѣ обичай е Германъ. Той става въ деня на св. Германъ, 9 май, или пѣкъ, когато се засуши. Този обичай се състои въ това, че момичетата погребватъ съ всички церемонии една кукличка, която сами сж си приготвили отъ глина и въ оплакванията си споменаватъ, че е умрѣлъ отъ суша за киша. Погребението става

до рѣка или кладенецъ, което е въ връзка съ мисълта за дъждъ.

* * *

5. Като обособена група трѣбва да приемемъ населението, което до Освобождението на България е обитавало дебриѣ на Стара планина, а следъ това се разселило масово на северъ къмъ Дунава и Добруджа, па и на югъ отъ Балкана. Това сж *Балканцитѣ*. Особено на северъ тѣ сж успѣли да заглушатъ значително много бита на старото мѣстно население — Полянцитѣ, което и безъ това е било не многочислено. При това, трѣбва да се отбележи, че като „Балканци“ трѣбва да се смѣта населението на Стара планина, което се простира на западъ най-много до Тетевенско. Населението въ областта на Тетевенъ и по-западно има всички особености на групата на Шопитѣ.

Селищата на „Балканята“, както казватъ Балканцитѣ на своята област, сж два типа: голѣми, събрани, прилични често на паланки, или силно прѣснати колиби. И въ двата типа, па и въ новитѣ заселища изъ полетата, Балканцитѣ строятъ външно представителни сгради, чийто типъ е предимно двуетаженъ. Изъ тази частъ на България обикновено и долниятъ и горниятъ етажи служатъ за жилище, като сградитѣ за добитѣка сж отдѣлно. Характеристичнитѣ покриви—каменни плочи и избѣленитѣ отвѣнъ стени сж отличителни за всѣко балканско селище.

Планинскиятъ теренъ по севернитѣ склонове на Стара планина е такъвъ, че не е прѣчилъ на населението да бжде то все пакъ предимно земеделско, но той е позволявалъ да се развие значително и добре обзаведено скотовѣдство, главно овчарство и говедарство. Рано развититѣ се пѣкъ градовце сж били сръдища за развоя и на множество занаяти. Тия занаяти презъ последнитѣ години на турското владичество сж били толкова развити, че сж продовомствували съ произведенията си и турската армия. Вследствие на занаятитѣ Балканцитѣ сж станали и по-подвижни, а поради недостатъчното земеделче лесно сж се разселивали.

Балканцитѣ сж типични представители на чернодрешковцитѣ, колкото се касае до облѣклото на мъжетѣ. Женскитѣ носии сж сукманести. Изобщо облѣклото имъ въ колористично отношение сж значително прости, съ преобладаването на тъмнитѣ цвѣтове и съ сравнително слаба украса. Въ миналото женскитѣ носии тѣдѣва сж се отличавали съ представителнитѣ си забраждания, въ които е прилагана богатата шевица: дълга бѣла забрадка (месаль) съ високо художествена вълнена или копринена шевица (сокай) е придавала на главата особенъ благороднически видъ. До най-късно вре-

ме това забраждане е запазено въ Габровско, Търновско и Тръвненско.

Тази българска група притежава календаръ, пълненъ съ множество празници, които, обаче, не притежаватъ онази обредна представителностъ, каквато има въ Коледуванията у Добруджанци и Тракийци или у Русалиитъ на Полянцитъ. Що се отнася до къснопролътнитъ, лътнитъ и есеннитъ празници, трѣбва да се отбележи, че съ тѣхъ сж свързани твърде много селски и градски събори, въ всѣки случай много повече отколкото въ другитъ народни групировки. Тия събори, наричани „панаири“, „сборове“, се отличаватъ повечето съ своята шумностъ и съ единъ видъ пилигримство или народенъ туризъмъ, тѣй като почти всички сж свързани съ храмовия празникъ на нѣкоя черква или нѣкоя манастиръ. Религиозната мистика, обаче, въ това поклонничество е незначителна, тѣй като Балканцитъ сж сравнително реалистични. Между всички събори у Балканцитъ най-видно мѣсто заема този на 28 августъ, Успѣние Богородично, въ Троянския манастиръ.

* * *

6. *Шопи*. Една отъ най-обособенитъ групи на българския народъ представляватъ Шопитъ. Върху тѣхъ сж писани най-много историко-генеалогически опити. Въпроситъ „що е Шопъ?“, какво значение има тази дума, до где се простира шопската група и пр. сж изяснявани отъ мнозина филолози, историци, географи и пр., специалисти и любители, безъ да сж разрешени както трѣбва. Като старо срѣдище на Шопитъ се приематъ покрайнинитъ на Софийско, Брѣзничско, Радомирско, Трънско, западно Кюстендилско, Паланско, Кумановско и Кратовско. Но битово и по народни схващания за Шопи се говори чакъ до Дунава и до устието на Искъра, въ Ботевградско и Самоковско. На западъ за Шопи може да се говори до р. Тимокъ, а на югъ — до Петричъ.

Цѣлата тази областъ, взета въ тѣсенъ или широкъ смисълъ, има планински характеръ и е сравнително бедна. Населението е, наистина, предимно земеделско, но земеделчието е твърде слабо. Тука е въ употреба изключително дървеното рало съ право вуйще, вършѣ се съ добитѣкъ, гоненъ около забитъ въ тумното стожеръ. Въ шопскитъ краища диканята е непозната, за разлика отъ всички други области, споменати до сега у Шопитъ навредъ се употребя дървената двусна кола, запрѣгана съ волове. Само въ най-западнитъ краища се употребя едноосната кола.

Скотовдството сжщо така е слабо. Въ всѣки случай, то е много по-дребно, отколкото въ Родопско, Балкана, Добруджа и Македония.

Въ зависимостъ отъ терена и отъ слабото стопанство е и общиятъ характеръ на селата: тѣ сж сравнително малки,

а често сж и отдълни махали. Въ зависимостъ отъ земната повърхнина е и архитектурата — едноетажни двудълни кжщи, изградени отъ камъкъ или плетина, покрити съ каменни плочи, съ слама или въ по-ново време — съ керемиди. Въ постръмнитъ мѣста имаме и двуетажни градежи, като долнитъ етажи—полузимници служатъ и за стоката. Вътрешно и външно жилищнитъ постройки сж непредставителни, обикновено безъ украса.

По отношение на носията си Шопитъ сж представени твърде различно. Съ малки изключения мжжката носия е бѣлодрешна, съ тѣсни вълнени беневреци или чешири, връзвани подъ корема, сж кжси аби или ментета понегде сини (Софийско) или бозеви. Бѣлодрешността у Шопитъ, обаче, въ последно време бързо се замѣня съ чернодрешностъ. Това особено е забележително въ западния Шоплукъ — Дупнишко, Кюстендилско, Паланешко и Кумановско. Женската носия е сукманеста — безпрестилчена — на изтокъ отъ Пиротъ до цѣло Софийско; саичена — на югозападъ отъ Радомирско до Кратовско и двупрестилчена — на северъ отъ Балкана. Като се изключи двупрестилчената носия, останалитъ сж твърде разнообразни: трънскиятъ литакъ е много различенъ отъ софийския сукманъ, а дългитъ саи въ Радомирско-Паланешко стоятъ твърде много далечъ отъ кжситъ бѣли сайчета въ Кумановско-Кратовско.

Обичаитъ на шопитъ съдържатъ изразителни особености, като съ едни или други държатъ яка връзка съ съседнитъ групи: Балканци, Тракийци, Полянци и Македонци. Вземайки предвидъ Коледушанията, трѣбва да се отбележи, че сж развити добре като у Тракийцитъ, но се отличаватъ съ известна костюмираностъ и то — свадбена костюмираностъ, тъй като главнитъ лица въ групата представляватъ младоженци. Колкото отиваме по къмъ западъ въ Шоплука, толкова повече обичаятъ съ възрастни коледари отстѣпва на малкитъ деца-коледарчета, които ходятъ и рецитиратъ само една благословия, както у Рупцитъ.

Лазарскитъ обичаи у Шопитъ сж представени добре развити форми и съ познатия богатъ пѣсененъ репертуаръ. Тържественостъта и символичностъта на обичая не отстѣпва напр. на тия у Тракийцитъ, само че въ тази група не сжществува оформеня боенешки танецъ. У Шопитъ Новогодишното сурвакане съ дрѣнови пржчки е запазено само въ севернитъ, източнитъ и нѣкои югозападни покрайнини. Въ останалитъ краища — Радомирско, Кюстендилско и другаде — „Сурвакаритъ“ се явяватъ замѣстители на Кукеритъ у другитъ групи: тѣ сж маскирани и костюмирани иматъ напълно сжщото значение, сжщото осмисляне. И Сурвакаритъ се групиратъ въ дружини, представляващи социални групи като

младоженци и сватбари, войвода съ четници, мечкари и пр. Тѣ постоянно играятъ въ тактъ и произвеждатъ съответенъ шумъ съ накаченитѣ по тѣхъ звънци. Вѣоржжени сж съ дълги криваци и сж облѣчени въ съответни дрехи, като често пжти сж препасани отъ дълги боядисани червеноресни пояси; маскитѣ имъ често пжти сж украсени съ хубави корони отъ птичи пера и огледала. За тази цель понѣкоа служатъ цѣли птици: соколи, гжски, пѣтли. Тия „Сурвакари“ представляватъ може би най-художественитѣ карнавалски кустюмировки у насъ. Тѣхното осмисляне за плодородие и здраве презъ годината е така силно подчертано, както и при Кукеритѣ. Разликата е само тамъ, че „Сурвакаритѣ“ ходятъ презъ нощта срещу нова година, а кукерскитѣ игри сж дневни и главно презъ Заговезни.

Отъ лѣтнитѣ обичаи „Еньовата буля“ не е известна у Шопитѣ, а вѣрванията и обичаитѣ съ билкитѣ на този день, както и измиване преди слънце въ рѣката, сж пренесени и свързани у тѣхъ съ Гергьовденътъ. Съ това и Гергьовденскитѣ обичаи у Шопитѣ сж едни отъ най-таченитѣ презъ годината; Гергьовденскитѣ агнета-курбани биватъ обстойвани отъ свещеника и раздавани следъ това въ черква по извънредно церемониаленъ и тържественъ начинъ.

У Шопитѣ при това имаме особено развитъ обичаятъ Кръстоносене, който наредъ съ Гергьовдена е единъ отъ най-пълнитѣ съ религиозностъ и вѣра обичай. Обикалянето на нивитѣ съ икони и съ свещеника на Гергьовдень, или по св. Троица, Спасовдень или другъ нѣкои празникъ, — всѣко село си има свой день за това, — е повелителна необходимостъ за народа отъ тия краища, за да бждатъ осигурени посевитѣ срещу градушка и съ плодородие.

* * *

7. Бележита група българи представляватъ *македонцитѣ*. Тѣхното разпространение е опредѣлено отъ основни проучвания върху етнографията на западнитѣ български краища. Тия граници въ общи чърти сж на изтокъ до течението на р. Места, на югъ — Бѣло море и р. Бистица, на западъ — р. Дринъ и Албанскитѣ планини, на северъ — Скопското Черногорие и Кумановско. Въ тия си предѣли Македонцитѣ се кръстосватъ на изтокъ значително съ Шопитѣ. Ландшафтътъ на Македония, общо взето, е планински, макаръ че има и сравнително доста долини и полета. Въ това отношение северозападнитѣ предѣли могатъ да се опредѣлятъ като високопланински. И тъкмо това обстоятелство е основата за съществуването и на известни битови развития въ самитѣ Македонци, именно, докато въ всички други покрайнини имаме по-зле или по-добре, упражнявано земедѣлие и сравнително по-дребно скотовѣдство, въ северозападнитѣ високопланински

мѣста имаме едро и отлично поставено овчарство отъ рода на сръднородопското и добруджанското, твърде слабо земедѣлие, дори понѣгдѣ почти никакво, и масовъ гурбетчилъкъ (отиване по печалба въ други мѣста). По отношение на гурбетчиляка Македонцитѣ си приличатъ на значителна частъ отъ Балканцитѣ. Въ гурбетчиляка Македонцитѣ упражняватъ различни занаяти, като зидарство, рѣзбарство, шивачество, хлѣбарство, млѣкарство и др. Тамъ, гдето се упражнява земедѣлието, то е въ твърде първобитна форма, за което свидетелствува употрѣбата на дървеното правовуицно или сръдиземноморското главинесто рало и вършитбата съ добитѣкъ около стожеръ. Сравнително по-модерни съоружения има въ равнинитѣ по течението на Вардаръ, особено около Солунъ, и въ полетата около Битоля, Прилепъ и другаде.

Една стопанска особеностъ на македонския стопански битъ се обуславя отъ наличността на многобройни и голѣми езера и рѣки въ тѣзи краища. Това е добре поставеното рибарство, чиито методи и терминологията му показватъ запазена старославянска традиция и опровергаватъ повърхностното мнение, че българитѣ не обичали голѣмитѣ води и не могли да бждатъ нито моряци, нито рибари.

Поради преобладаващия планински характеръ на македонскитѣ покрайнини и поради липса на държавнически грижи въ миналото, пжтищата и до днесъ сж твърде лоши и недостатъчни. Затова една отъ най-честитѣ картини на превозване запрегнатата въ дребни волове двуколка, която въ севернитѣ области бива твърде много висока. Друга транспортна форма по тия мѣста представляватъ товарниятъ конь и товарното магаре и трета — наглавното носене. И докато съ товарнитѣ животни Македонцитѣ си приличатъ съ Рупцитѣ, съ двуколкитѣ и съ наглавното носене тѣ се отличаватъ отъ всички други групи.

Споменатитѣ теренни различия и разнообразия въ областта на Македония обуславятъ и различие въ формитѣ на селищата, както и въ типоветѣ на жилищната архитектура. Именно, селата на Македонцитѣ сж предимно събрани и само въ предѣлитѣ на Шоплука системата на колибитѣ е позразително застѣлена. Все пакъ формата на селата се определя отъ вида на мѣстносттата, въ която е разположено селото. Трѣбва да се забележи, че въ равниннитѣ села има значително различаваща се архитектура отъ тази на селата въ планинитѣ и планинскитѣ възвишения. Така равнинната архитектура е типично едноетажна, като много често жилището служи за съвмѣстно живѣние на хората съ добитѣка, а въ планинскитѣ предѣли имаме многоетажни жилища, при които приземнитѣ етажи служатъ за стопански цели, а по-горнитѣ за живѣние на човѣцитѣ. Македонското село се отличава още и съ една

особеност: то е безъ външна представителност. Това се дължи на обстоятелството, че Македонецътъ гледа на жилището предимно като на заслонъ отъ атмосферни влияния. Отношението къмъ жилището като къмъ мѣсто за по-продължителна и физическа и душевна отмора, при която сж необходими и естетически удовлетворения въ тия мѣста е сравнително още слабо. Затова и македонската селска кжща твърде рѣдко бива избѣлена отвънъ, па дори и отвътре, а за ония измазвания съ разноцвѣтни глини, както бива у Добруджанци, Тракийци и Балканци и дума не може да става.

Една областъ въ която битътъ на Македонецъ се явява въ интересно освѣтление, е носията. По отношение на мъжкото облѣкло имаме пакъ една успоредница съ главното орографско разпредѣление. Именно, въ високопланинската областъ, т. е. северозападна Македония бѣлодрешностъ (Скопско, Тетовско, Дебърско, Порѣче), като при Шопитѣ, докато въ останалата преобладава чернодрешността. Типологичното единство въ женскитѣ носии на Македонцитѣ — сравнително кжса сая върху дълга и богато извезана кошуля — е твърде много разнообразено, както съ огледъ къмъ общата линия на цѣлия облѣкъ, така и съ разнообразитѣ по украса и по количество допълнителни костюмни части и по колорита и стила на шевицитѣ. По такъвъ начинъ, съ известни изключения на западъ отъ Вардара имаме особения начинъ на носене облѣклото, при който тѣлото на жената трѣбва да изглежда колкото може по дебело. Това се постига било чрезъ натрупване на много дѣлги и масивни пояси, било пъкъ съ повече отдѣлни костюмни части. Въ известни мѣста, като въ Гостиварско, напр., тази изкуствена натрупаностъ и дебелина се придава и на краката. Що се отнася до подробната характеристика на носитѣ съ огледъ къмъ шевици и други подробности, у Македонцитѣ имаме значителенъ брой разновидности, както впрочемъ бива и при другитѣ типове и при другитѣ групи. Интересно е това обаче, че противно на архитектурата, по отношение на облѣклото си Македонецътъ е твърде представителенъ и изисканъ. И, колкото сж сиви и неугледни селищата, толкова по-живописни сж людетѣ на Македония, особено когато сж на нѣкакво семейно, родово или селско тържество.

Македонцитѣ представляватъ единъ видъ продължение на Шопитѣ въ обичайно отношение. Така напр., съ огледъ къмъ Коледнитѣ обичаи тука имаме: освенъ напълно еднаквата вечеря на Бѣдни вечеръ, освенъ „бѣдника“ на огъня и толковато вѣрвания презъ тази вечеръ, само малкитѣ деца коледарчета съ простицката благословия, както бива у Рупцитѣ и западнитѣ Шопи. На тия коледарчета прилича и формата на Сурваканията на Нова година у Македонцитѣ.

Интересно смѣшение представляватъ Кукерскитѣ обичаи съ Русалитѣ у Македонцитѣ. Кукеритѣ като карнавалски обичай презъ Сирната седмица почти не сѣществуватъ. Затова пѣкъ презъ Русалската седмица, както у Полянцитѣ, играятъ Русалии. Това сж обичаи отъ рода на Кукерскитѣ, само че играчитѣ не сж маскирани, а сж само костюмирани. Както и другаде, играятъ само мжже (момци и женени), премѣнени празнично въ нови и бѣли гащи, бѣли фустанели и ризи и сж въоржжени съ голѣми дървени саби, както сж Кукеритѣ у нѣкои тракийски села. Както Кукеритѣ и Русалцитѣ другаде, и македонскитѣ Русали обикалятъ по село, играятъ и получаватъ подарѣци. Въ кжщитѣ, гдето влизатъ и играятъ, предвещаватъ плодородие. Тѣ сж носители и на здраве и на лѣкове: тамъ, гдето има неизлѣчимо болни, Русалитѣ биватъ очаквани съ нетѣрпение, защото се вѣрва, че съ специалния си мимически танецъ около болния и съ особени докосвания на сабята отъ страна на главатаря, болниятъ бива изцѣрванъ.

Въ връзка съ Заговѣзнитѣ пѣкъ сѣществуватъ у Македонцитѣ всички други обичаи, които се срѣщатъ и у по-преднитѣ групи. Така напр., повсемѣстни сж обичайнитѣ Заговѣзнишки огньове, наричани „орта-копа“, „ордалии“ и др., палени отъ голѣми купни слама по високитѣ мѣста край селата, така както бива и у Добруджанци, и у Тракийци, и у Балканци и у Шопитѣ. „Хамкането“ е сжщо така единъ отъ най-забавнитѣ обичаи на децата на Сирни заговѣзни, а всеобщото Прощаване, поради което и този день се нарича по тия мѣста и „Прочки“, е въ своята необходима важность; нѣщо повече, за известни лица или семейства, па и за цѣли села това опрощаване става и съ църковна обредность, което е единъ сжщественъ показалецъ за началото на обичая.

„Кръстоношето“ се прави въ всички покрайнини на Македония, както напълно еднаква е и формата на „Пеперугата“ или „Додолата“, правена за джждъ пакъ по всички села.

Въ редицата на еднаквоститѣ по отношение на календарскитѣ празници между Македонцитѣ и най-източнитѣ български групи могатъ да се наброятъ почти всички празници, ако рамкитѣ на работата позволяваше подобенъ широкъ огледъ на бита. Затова ще споменемъ само още „Лазаруването“, което има всичкитѣ елементи на обичая у Балканцитѣ, Рупцитѣ и Шопитѣ.

Единъ семеенъ обичай е характеристиченъ за Македонцитѣ. Това е семейния курбанъ, наричанъ още „Пресвета“, „Служба“, „Светецъ“, „Светога“. Този обичай е познатъ на всички български групи по всички краища на България, но той се изоставя постепенно отъ изтокъ къмъ западъ, ала у Шопитѣ и Рупцитѣ въ западнитѣ имъ покрай-

нини е още на уважение. Това е въ връзка съ съществуването или несъществуването, съ по-голѣмитѣ или съ по-малкитѣ следи отъ семейната за друга. А тъкмо тази обществена институция въ източнитѣ предѣли е изчезнала напълно, като следитѣ ѝ се срѣщатъ по-опредѣлено у нѣкои Рупци, още повече у Шопитѣ и Македонцитѣ. Та и семейния курбанъ, който представлява тържествено празнуване деньтъ на избранъ светецъ, иманъ за покровителъ на семейството, на рода. На този день се заколва за курбанъ агне, овенъ, риба или др., отнасятъ се на черква жито и шарени краваи и се свикватъ на угощение всички роднини, съседи и приятели. Курбанътъ бива тържествено обстойванъ отъ свещеника, а празнуването и угощението трае често пжти по нѣколко дена. Съ цѣлия курбански обредъ се цели здравето, благоденствието на хората отъ рода, както и плодородието на посѣтото, заради което става и високо издигане на краваитѣ, преди да бждатъ рзчупени, а сжщо тѣй биватъ захранвани и хора и добитъкъ съ залци отъ тия краваи. Основата на този обичай е сжщата, която имаме и при Именния день, празнуванъ у всички групи, включително и македонската, само че при Именния день имаме индивидуализуване на патрона-свещецъ, а въ другия — неговото обособяване като родовъ защитникъ. Съ разпадането на семейната за друга и Семейниятъ курбанъ изчезва.

За Македонцитѣ може да се каже, че вследствие на много по-дълговременната имъ политическа несамостоятелност, сж намирали опора за самозапазване и за народностна борба най-вече въ своята битова култура. И днесъ ландшафтътъ въ Македония е много по-стариненъ, както по-старинни сж и обичаитѣ въ много отношения.

* * *

Всички битови особености, които даватъ възможность да се различава българското население въ различнитѣ български и още небългарски краища, въ своята сжщностъ сж явления късни: настанали по пжтя на естествения развой на първобитната народна душа въ зависимостъ отъ тъкмо тукашнитѣ балкански условия, или по пжтя на културни влияния, упражнени тука, между дебритѣ на Стара планина, Рила, Пиринъ, Родопитѣ, Шаръ и пр., между Дунава, Черно море и Бѣло море. Отъ подробното изследване на българския народенъ битъ личи ясно, отъ една страна голѣмата еднаквостъ на седемтѣ главни народни групи, а отъ друга — сжществено различие на битовата цѣлостъ отъ бита на всички околни народи като гърци, сърби и румъни, а още повече отъ този на албанци и турци.

НАЙ-НЕОБХОДИМАТА ЛИТЕРАТУРА ПО ВЪПРОСА

- М. Арнаудовъ, Северна Добруджа. Етнографски наблюдения и народни пѣсни. София, 1923. (Сборникъ за народни умотворения, кн. XXXV).
- М. Арнаудовъ, Праздниченъ огънь. Годишникъ на Софийския Университетъ; Ист. — филолог. факултетъ за 1919—1920 г.).
- М. Арнаудовъ, Студии върху българскитѣ обреди и легенди, София, 1924.
- М. Арнаудовъ, Буенець, — изъ историята на пролѣтнитѣ обичаи. (Прага I. с. 99—119).
- М. Арнаудовъ, Очерки по българския фолклоръ. София, 1935.
- Хр. Вакарелски, Битъ на тракийскитѣ и малоазийскитѣ българи. София, 1935.
- Хр. Вакарелски, Тракийци — етнографска скица. Сп. Отець Паисий IX, с. 11—19.
- Хр. Вакарелски, Народенъ битъ на македонскитѣ българи. (По пѣтя на възрожденцитѣ, Скопие, 1943).
- Г. Гунчевъ, Уземнитѣ кжци въ Дунавска България. (Годишникъ на Соф. Университетъ, Ист.—филолог. фак., кн. XXX).
- Н. С. Державинъ, Болгарския колонии въ России. (Сборникъ за народни умотворения, кн. XXIX)
- Добруджа — география, история, етнография, стопанство и държавно политическо значение. София, 1918.
- Ив. Енчевъ—Видк, Стари и нови паметници въ Добруджа. 1918.
- Ст. Л. Костовъ—Е. Петева, Селски битъ и изкуство въ Софийско, София, 1935.
- В. Кжичовъ, Македония — етнография и статистика. София, 1901.
- В. Дечовъ, Срѣднородопското овчарство. (Сборникъ за народни умотв. кн. XIX).
- П. Р. Славейковъ, Нѣколко думи за Шопитѣ. (Периодическо описание IX):
- В. Стоинъ, Отъ Тимокъ до Вита. София, 1928.
- В. Стоинъ, Народни пѣсни отъ Срѣдна Северна България. София, 1931.
- В. Стоинъ, Тракийски народни пѣсни. София, 1939.
- Ю. Трифоновъ, По произхода на името „Шопъ“. (Списание на Бълг. Академия на наукитѣ, Ист. — филолог. клонъ, кн. 22).

DIE GRUPPEN DER BULGARISCHEN NATION VOM VÖLKISCHEN GESICHTSPUNKT AUS

von

Christo Vakarelski

(Zusammenfassung)

In völkischer Beziehung herrscht grosse Einheitlichkeit zwischen den östlichsten und westlichsten Gruppen des bulgarischen Volkes. Immerhin ist das bulgarische Volkstum in bezug auf Mundart, Lebensweise und Territorium in einige Gruppen geteilt: Dobrudschaner, Thrakier, Rupzer (Bewohner der Zentralrhodopen), Tiefländer, Balkanbewohner, Schopen (Bauern in Westbulgarien) und Makedonier. Viele der alten Volksbräuche sind in Verfall begriffen, und zwar am stärksten in den östlichsten Gegenden Bulgariens; je mehr man nach Westen kommt, desto besser ist die alte Volkskultur bewahrt.

1. *Die Dobrudschaner* sind ziemlich reiche und kultivierte Landwirte. Die Landwirtschaft ist stark modernisiert. Ihre Bräuche sind denen der Thrakier gleich, da die Mehrzahl der Dobrudschaner aus Thrakien eingewandert ist. Interessant sind die Weihnachtslieder und -sitten der Dobrudschaner, ferner ihre Bräuche während der Fastenzeit, ihre Lazaruslieder und -länze u. a.

2. *Die Thrakier* leben in Haufendörfern. Die Frauen tragen Sukmane (lange ärmellose Kleidungsstücke, unter denen gestickte Hemden hervorsehen). Ein interessanter Brauch der östlichsten Thrakier ist der Feuertanz.

3. *Die Rupzer* leben in den Rhodopen. Ihre Siedlungen sind von zweierlei Art: Haufendörfer und verstreute Dörfer. Ihre Häuser stehen in architektonischer Beziehung sehr hoch. Die Rupzer sind hauptsächlich Viehzüchter. Die Viehzucht hat sich auf ihre Lebensweise ausgewirkt. Das Begrüssen der zurückkehrenden Schafherden nach der Weidezeit wird ein richtiges Fest. Der St. Georgstag ist ebenfalls ein grosser Feiertag der Schäfer.

4. *Die Tiefländer* besiedeln die Donauebene. Früher haben sie in Erdhütten gewohnt, heute leben sie in hohen gekalkten Häusern. Ihre Dörfer sind gross. Die Tiefländer sind Landwirte. Auch zu ihren Bräuchen gehören Weihnachtsumzüge, Neujahrs-glückwünsche (die Kinder sprechen ihre Glückwünsche aus, indem sie mit geschmückten Ruten herumziehen und alle, denen sie begegnen, damit beklopfen), Fastnachts-sitten, an die Mythologie erinnernde Waldnymphenbräuche u. a.

5. *Die Balkanbewohner* leben in Haufen- und verstreuten Dörfern. Sie beschäftigen sich mit Landwirtschaft, Viehzucht, üben aber auch Handwerke aus. Sie tragen meist schwarze Kleidung. Häufig verandalten sie Jahrmärkte. Die Balkanbewohner sind realistische Menschen.

6. *Die Schopen* stellen eine der scharf umrissensten Gruppen des bulgarischen Volkes dar. Sie leben in Westbulgarien um die Sofioter Gegend herum, die ihr Mittelpunkt ist. Sie sind verhältnismässig arm. Die Männertracht ist weiss. Sie haben vollkommen selbständig entwickelte Weihnachts-, Lazarus- und St. Georgsbräuche und ebensolche Lieder. Die Schopen sind recht konservativ.

7. *Die Makedonier* sind Landwirte und Viehzüchter, suchen aber auch ausserhalb ihrer Heimat Erwerb, da Makedonien keinen fruchtbaren Boden besitzt. Wegen seines gebirgigen Charakters benutzt man dort als Verkehrsmittel den zweirädrigen Wagen, das Lastpferd und den Lastesel; man trägt die Bürden auch auf dem Kopf. Die Häuser sind verschiedenster Art. Wunderschön ist die Tracht, besonders die der Frauen; die weisse Farbe herrscht vor. In Westmakedonien trägt man viele Kleidungsstücke übereinander. Die Makedonier lieben die Feste. Sie haben auch interessante Neujahrs-, Fastnachts- und Lazarusbräuche. Es sind hier Spuren von patriarchalischem Familienleben vorhanden.

Alle bulgarischen Volksgruppen stellen ein Ganzes dar, das sie von den anderen Balkanvölkern unterscheidet.